

FORME MANIPULATORII DE LIMBAJ MEDIATIC ÎN SITUAȚII DE CRIZĂ

CZU: 811.135.1'373.49+32.019.51:[070+654.19]
DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.16>

Doctor habilitat în filologie, profesor universitar **Iraida CONDREA**

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6660-526X>

E-mail: iraida.condrea@gmail.com

Universitatea de Stat din Moldova

MANIPULATIVE FORMS OF MEDIA LANGUAGE IN CRISIS SITUATIONS

Summary. In the crisis situations that society has been going through lately (pandemics, war), propaganda is very active, which aims to spread some information aimed to convince the receiver, to gain his trust. However, very often, propaganda uses fake news, half-truths, various specific interpretations of events, which can mislead and create distorted images of reality. For this purpose, various lexical-semantic and grammatical means of expression are used. The article analyzes a series of cases of this kind.

Keywords: lexicon of crises, propaganda, narrative, narrative myths, euphemisms, privative prefixes, -ism suffix.

Rezumat. În situațiile de criză prin care trece societatea în ultimul timp (pandemie, război), se activează mult propaganda, care are drept scop răspândirea unor informații menite să convingă receptorul, să-i câștige încrederea. Or, de foarte multe ori, propaganda utilizează știri false, semiadevăruri, diverse interpretări specifice ale evenimentelor, care pot induce în eroare și pot crea imagini distorsionate ale realității. În acest scop, se utilizează diverse mijloace de exprimare de ordin lexico-semantic și gramatical. În articol se analizează o serie de cazuri de acest gen.

Cuvinte-cheie: lexicul crizelor, propagandă, narativ, mituri narative, eufemisme, prefixe privative, sufixul -ism.

Lumea modernă se află mereu în schimbare, în timpul de față se pare că schimbările au loc cu o viteză caleidoscopică, iar crizele, care se țin lanț, concentrează atenția unui număr tot mai mare și mai mare de persoane: criza pandemică a afectat întreaga planetă, astfel că termeni precum *COVID*, *infectare*, *vaccin/vaccinare*, *imunizare*, *testare*, *test pozitiv/negativ* ș.a.m.d., răspândiți de mass-media, au devenit familiari pentru toată lumea, fiind utilizați în toate limbile și în toate mediile informaționale.

Astfel, se poate constata o mare „productivitate” și o puternică avalanșă de „clișee mediatic”, cum sunt numite de unii cercetători. „În acest context, al unei societăți puternic interconectate digital, rețelele mediatic și platformele de socializare alimentează un discurs și o cultură a anxietății, incertitudinii. Această practică a mass-mediei are implicații multiple la nivelul tiparelor socioculturale, comportamentale, mentale, discursive, politice și economice” [1, p. 2]. Ca orice fenomen de interes major, pe plan internațional, pandemia a venit și cu un lexic expresiv, inerent descrierii unor situații grave, când lumea se confruntă zilnic cu sute de decese, suferințe și adevărate catastrofe sanitare/epidemiologice. S-a constatat, de exemplu, un exces de *adjective* calificative la superlativul absolut (*alarmant*, *catastrofal*, *dramatic*, *agresiv*, *sângeros*, *fabulos*, *fatal*, *halucinant*, *magistral*, *major*, *radical*, *total*, *uluitor* etc.) [1, p. 7].

Și este evident că, în asemenea situații, mass-media a fost împânzită de metafore, care reflectă lupta acerbă pentru salvarea vieților, pentru învingerea acestui flagel nemilos, iar pe primul loc în discursul mediatic apare metafora războiului: „*inamicul* devine pandemia, *eroii din prima linie* sunt medicii, *armele* sunt măștile, carantina, vaccinurile etc., *câmpul de luptă* – spitalele, țările etc.” [1, p. 11].

Or, în timp ce pericolul pandemiei încă nu a dispărut, ne-am pomenit cu o altă criză, pentru a cărei descriere mass-media iarăși utilizează din plin mijloacele ce țin de câmpul lexico-semantic al războiului, însă, din păcate, de data aceasta, nu în sens metaforic, ci în sens direct – *război*, *invazie armată*, *bombardamente*, *atacuri*, *distrugeri*, *morți și răniți*, *clădiri avariate*, *daune materiale*, *ofensive*, *prizonieri*, *ocupație* și multe, multe altele.

Actuala criză este marcată de un puternic demers propagandistic, iar propaganda, de regulă, are ținte bine determinate și utilizează mijloace cu mult mai sofisticate decât cele care servesc pentru informarea corectă.

Propaganda este definită drept acțiune desfășurată sistematic în vederea răspândirii unei doctrine politice, religioase etc., a unor teorii, opinii, pentru a le face cunoscute și acceptate, pentru a câștiga adepți. Simpla expunere a unei ideologii sau doctrine nu reprezintă

propagandă. Pentru a deveni propagandă, ideologia și doctrina trebuie să fie răspândite printr-un sistem de comunicare, printr-o serie de evenimente organizate pe o perioadă lungă de timp, cu scopul de a face ca auditoriul să adopte un nou fel de a gândi.

În orice tip de propagandă CUVÂNTUL, ales cu deosebită **atenție** și cu **intenție** bine calculată, joacă un rol extrem de important, cu mult mai pregnant decât chiar unii termeni exacti. Războiul care se desfășoară astăzi lângă noi a adus în prim-plan o serie de termeni specifici, cunoscuți și utilizați anterior doar în domeniul înguste.

Printre aceștia, remarcăm termenul *NARATIV*, cu o frecvență considerabilă, și care a devenit viral în ultima vreme. Cu referire la semnificația acestuia în limba română, constatăm că *NARATIV* figurează în dicționare doar ca adjectiv și înseamnă „care ține de narațiune, propriu narațiunii, de povestire – *Gen narativ, stil narativ*”. Așadar, dicționarele fac trimitere la substantivul *NARAȚIUNE* s.f. (pl. *narațiuni*), aceasta având sensul de „Expunere, relatare (scrisă) a unui fapt sau a unui șir de fapte într-o desfășurare gradată (și în formă literară); scriere, opera literară care cuprinde o asemenea expunere; povestire [3].

În *DOOM II* (2010) *NARATIV* este atestat doar ca adjectiv masculin cu pluralul *narativi*; și la feminin având formele *narativă* la singular și *narative* la plural.

Or, iată că în ediția a III-a a *DOOM* din 2021 atestăm și substantivul *NARATIV*. Pe lângă forma bine cunoscută de **adjectiv**, *DOOM III* introduce și +*narativ*² s.n. **substantiv neutru**, fără a indica forma hotărâtă și formele de genitiv-dativ, cum se întâmplă la alte substantive. Totodată, găsim aici două indicii de natură grafică, și anume: semnul plus (+), care atenționează că acesta este un cuvânt-titlu nou introdus în *DOOM*³ și cifra 2 la umăr care distinge omografele, în cazul de față *narativ* ca adjectiv și *narativ* ca substantiv.

În uzul specialiștilor din domeniul literaturii este încetățenită denumirea „text narativ”, utilizată în mod curent. Ca definiție, „Textul narativ (epic) reprezintă modalitatea de comunicare prin care naratorul relatează evenimente, întâmplări reale sau imaginare, la care iau parte direct sau indirect personajele textului literar, într-un anumit cadru spațial sau temporal” [3]. *Narațiunea* (lat. *narratio* – „relatare, istorisire, înșiruire”). I. Mod de expunere fundamental pentru genul epic, care, prin intermediul unui narator, relatează într-o anumită succesiune acțiunile, evenimentele, întâmplările în care este implicat unul sau mai multe personaje [4, p. 85]. O caracteristică a acestuia este prezența naratorului, a **instanței narrative**. Este de menționat că tema „Textul narativ” (cu toate particularitățile sale), face parte din subiectele pentru

examenul de BAC. Examinând sensurile actuale ale nou-apărutului substantiv (în limba română, dar și în alte limbi), putem constata că acesta, practic, este sinonim cu termenul de uz școlar „text narativ”; trebuie să menționăm aici și disciplina care se preocupă de textul narativ, și anume *NARATOLOGIA*.

Teoria narativului/narațiunii a fost o preocupare constantă a postmoderniștilor, în special în ceea ce privește relația autor/narator - cititor, când cititorul poate înțelege subiectul expus în felul său, diferit de cel al autorului (apare astfel conceptul numit „moartea autorului”).

În plan social, *NARATIVUL* este o sumă de povestiri (oficiale), care reprezintă descrierea lumii, iar pentru o comunitate, pentru o situație aparte – poate fi **o istorie oficială a evenimentelor**. *Narativul* apare astăzi ca o parte a discursului politic oficial, menit să explice și să convingă auditoriul de legitimitatea acțiunilor întreprinse.

O caracterizare amplă a narativului social este făcută de filosoful bielorus Vladimir Mațkevici (disident și opozant al regimului Lukașenko) [5]. Autorul arată că *NARATIVUL*, chiar dacă se bazează pe fapte reale, logice, este lipsit de integritate. Anumite fragmente pot fi consecvente și logice, dar ele nu sunt legate în niciun fel cu alte fragmente logice și consecvente. Autorul amintește de imensele *NARATIVE* ale lumii actuale. Cel mai mare și puternic narativ al secolului XX domina în URSS, tot acesta era răspândit și într-o mare parte a Europei, dar și în alte zone ale lumii. Un narativ similar determina viața în China.

Aceste povești narrative, construite cu scopuri propagandistice, continuă să apară și să se dezvolte mai ales în situațiile de confruntări – de opinii, de viziuni, de sisteme, de valori – cum este situația din prezent. Termenul *NARATIV*, devenit indispensabil în relațiile despre evoluția războiului din Ucraina, în toate contextele apare cu o nuanță semantică specifică: *NARATIVUL* nu este pe deplin obiectiv, expune faptele fie izolat, fie subiectiv, fie rupte din context.

NARATIVUL oficial

Acesta reprezintă explicații și justificări ale unor acțiuni întreprinse de autorități. Presa actuală acordă multă atenție acestui tip de comunicare, dându-i diverse caracterizări și explicații, ce au menirea de a atenționa receptorul în ceea ce privește adevărul/neadevrul mesajului emis și cum trebuie înțeles acesta. De exemplu: „Rusia încearcă să controleze la modul absolut **narativul oficial**. Acesta poate fi sintetizat astfel: Rusia este atacată pentru că NATO se extinde, iar Ucraina, care face parte istoric din „lumea rusă” și nu a fost niciodată un stat independent, a fost deturată de la matcă de SUA, care o corupe cu valorile sale

occidentale, cu care a supus și țările europene, și o va folosi împotriva Rusiei” [6]; „Se proiectează țarul uns de Dumnezeu, nu președintele sovietic. A intrat în *narativul legendar al «Sobiratei russskikh zemel»*”, adică al celor care adaugă pământ Rusiei [7].

BĂTĂLIA NARATIVĂ – controversă și poziții opuse

Despre războiul narativ, imaginea și percepția acestuia, vorbește Oana Marinescu, consultant în comunicare strategică. „Cum arată *bătălia narativă*, în acest război? La prima vedere, Ucraina a reușit să domine planul acesta simbolic, al poveștii pe care o spune despre sine... Dacă războiul se încheie cu Rusia păstrând teritoriile ucrainene, atunci **narativul final** va păstra semințe ale poziționării Rusiei care vor rodi mai târziu, ca precedent și propagandă. Pentru Rusia, acesta este **narativul imperial și revizionist**, intens susținut nu doar de istoria sa, ci și de propaganda sovietică și putinistă. Este **un narativ care va stârni o mare neliniște** în regiune și la nivel mondial” [8].

Dezvoltarea unor „CONTRANARATIVE”

„Mitingul lui Putin de pe stadion a început cu un cântec sovietic care înșira toate teritoriile din spațiul URSS care sunt ale Rusiei, printre care și Moldova, care vrea în UE. În Ucraina, **răspunsul la această situație și la narativul imperial rus ar fi dezvoltarea narativului lor național**. Pentru statele NATO, probabil s-ar dezvolta **narativul de apărare comună**” [8].

Modificarea / ajustarea NARATIVULUI

Titlu: Sentimente naționale în Ucraina (*un potpourri narativ*) [9]; „În primele luni de după declanșarea conflictului s-au conturat și *principalele narative* ale conflictului, unele de inspirație transnațională, altele cu iz local... Au existat trei etape în modul în care *au evoluat narativele* privind războiul din Ucraina, explică Andrei Tiut, director de programe pentru reziliență democratică al GlobalFocus Center” [10];

„Pe tot parcursul anului trecut, *majoritatea narativelor false* diseminate în Moldova de către surse de propagandă și agenți de influență (mass-media, politicieni, fețe bisericești etc.) au fost legate de acest război” [11].

Miturile NARATIVE

Discursurile manipulatorii și dezinformarea cu privire la războiul actual au căpătat în spațiul public și denumirea de mit, cu semnificația, înregistrată și în dicționare, de „născocire, poveste, basm”. Încă în perioada incipientă a războiului, site-ul *svoboda.org* prezenta modul în care propaganda rusă își construia narativele pentru a explica și a justifica invazia. Primele trei erau următoarele: „În Ucraina are loc un război civil”, „Ucraina nu s-a realizat ca stat independent”, „Federația Rusă ajută Donbasul”. Narativele 4 și 5: „În Ucraina domină rusofobia” și „Fasciștii și radicalii ni-

micesc Ucraina”. Și ultimul, cel de-al șaselea narativ – „Ucraina este o marionetă a Occidentului”.

La început jurnaliștii aveau de gând să identifice **știrile false (Fake news)**, însă pe parcurs s-a dovedit că instrumentele dezinformării și propagandei ruse se ocupă nu atât cu elaborarea știrilor false, ci cu crearea anumitor mituri sau a ceea ce ei (jurnaliștii) au numit *narative*. Aceste narative se pot baza pe evenimente care într-adevăr au avut loc, dar care sunt prezentate astfel încât să inoculeze un anumit tip de idei și concluzii neconforme realității [12].

Principalele mituri proliferate de propaganda rusă sunt deja bine cunoscute și analizate de specialiști în diverse publicații media. Astfel, Comisia Europeană publică un material intitulat „Douăsprezece mituri demontate despre războiul Rusiei din Ucraina”, oferind analiza și deconspirarea acestora. De exemplu: *Mit: Întreaga Europă a sprijinit invadarea Uniunii Sovietice de către Germania nazistă, la fel cum Europa sprijină în prezent Ucraina nazistă. Rusia continuă Marele Război Patriotic din Ucraina pentru a scăpa lumea de naziști. Mit: Ucraina este o creație artificială, nu un stat suveran. Din punct de vedere istoric, teritoriul ucrainean este rusesc. Locuitorii acestui teritoriu și-au exprimat în mod liber voința politică de a se întoarce în Rusia și este datoria patriotică a Rusiei să îi elibereze și să îi protejeze* [13]. În legătură cu fiecare dintre cele 12 mituri sunt explicate tacticile de manipulare prin dezinformare și schimonosire a faptelor.

Un procedeu propagandistic actual este exprimarea indirectă, prin *eufemisme*. În actualul război informațional acestea capătă o importanță deosebită, deoarece eufemismele au menirea de a manipula destinatarul prin atenuarea expresiilor dure, utilizând procedee de codificare mai savantă, mai complicată a limbajului. Prin definiție, *eufemismul* este un cuvânt sau expresie care, în vorbire sau în scris, înlocuiește un cuvânt sau o expresie neplăcută, jignitoare, necuviincioasă sau obscenă, respectând paralelismul de sens.

Un caz specific de eufemizare în actualul discurs propagandistic este formula „operațiunea militară specială”, utilizată în locul cuvântului *război*, de exemplu: „Putin: *Operațiunea militară specială din Ucraina* decurge conform planului, iar obiectivele sale «absolut de înțeles și nobile» vor fi atinse” [14]; „Operațiunea specială” din Ucraina | Cum a scos propaganda rusă cuvântul „război” din vocabularul unor români. Când devin agresori, rușii nu mai duc războaie, ci „operațiuni speciale” [15]; „Nicolae Negru: *Rușii, între „speșoperația” și război*. Rusia vrea să pedepsească Wikipedia pentru că folosește alți termeni decât cei stabiliți de Putin la descrierea acțiunii armatei ruse în Ucraina. Ceea ce Putin pretinde că e «operațiune

militară specială» se numește în Wikipedia invazie și război. Această divergență terminologică pare atât de importantă pentru Kremlin, încât se angajează într-un război semantic la scară mondială, ca să-și impună propria «interpretare» a evenimentelor din Ucraina, contrar majorității statelor lumii” [16].

Ca eufemisme pot fi considerate și derivatele formate cu unele prefixe, cum ar fi *prefixele privative de-*, *dez-*, *a-*, iar formele obținute capătă o conotație specifică, ce semnifică *fără, lipsit de...* O bună parte dintre derivatele cu *prefixul de-*, fixate în DOOM, sunt intens folosite în textele despre războiul actual. În știri și comentarii apar cu regularitate *denazificare, demilitarizare, denaționalizare, denuclearizare, depolitizare, depopulare, deblocare, desacralizare*, precum și cuvintele introduse recent în DOOM3 +*decredibilizare, +deresponsabilizare*. În ultimul timp în presă au apărut și alte derivate, de exemplu, *deputinizare, deocupare*.

Chiar din prima zi a războiului din Ucraina apar în prim-plan noțiunile „denazificare”, „demilitarizare”, declarate ca obiective ale „operațiunii militare speciale” inițiate de Rusia. Trebuie amintit aici că, tradițional, dicționarele dau următoarea definiție a „denazificării”: DENAZIFICĂRE s.f. Acțiune de desființare a nazismului (fascismului) și a urmărilor lui din viața socială, politică și economică a Germaniei. – Cf. fr. D é n a z i f i c a t i o n. (Dicționarul explicativ al limbii române)

DENAZIFICĂ vb. I. tr. A combate nazismul; a face să dispară urmele lăsate de nazism. [Cf. fr. Dénazifier]. (Dicționar de neologisme).

DEMILITARIZARE sf [Pl: ~zări / E: demilitariza] 1-2 Desființare (totală sau) parțială, în urma unei convenții internaționale, a forțelor armate, a armamentului, a instalațiilor și a oricărei activități cu caracter militar Si: demilitarizat1 (1-2). 3 Redare a caracterului civil unor instituții, întreprinderi etc. militarizate.

„Dar cum „nazismul” și „denazificarea” sunt termeni puternici și unificatori în mentalul colectiv rus și cel din zonele dominate până în anii '90 de URSS, inclusiv în Ucraina, faptele – istorice sau foarte recente – sunt mai puțin importante. Referirile la *nazism* apar de patru ori în discursul lui Vladimir Putin de atacare a Ucrainei” [17]; „RIA Novosti, agenția de propagandă a Kremlinului, a publicat un plan despre *denazificarea, dezeuropenizarea și deucrainizarea ucrainenilor*” [18]; „Putin a decis să desfășoare o operațiune militară specială pentru *demilitarizarea și denaționalizarea Ucrainei*” [19].

În discursul propagandistic se activează și derivatele formate cu unul dintre cele mai prodigioase sufixe în plan conotativ – *sufixul -ism*. Acest sufix servește, de cele mai multe ori, la formarea unor cuvinte

cu sens abstract, care denumesc diverse concepte filozofice, culturale, religioase, sociale ș.a. Iată doar câteva exemple ce vizează cultura, artel: *umanism* – orientare progresistă din epoca renașterii, *structuralism* – teorie lingvistică (și nu numai), *impresionism* – sistem estetic, *postmodernism* – tendință culturală, sec. XX și multe altele.

Încă la mijlocul secolului al XIX-lea, apoi în secolul XX în Statele Unite ale Americii sintagma „ismele” era folosită ca termen colectiv derogatoriu pentru a grupa mișcările radicale de reformă socială ale vremii (cum ar fi *abolitionismul sclaviei, feminismul, pacifismul, socialismul timpuriu* etc.) și diverse mișcări spirituale sau religioase considerate non-mainstream (non trend majoritar) de standardele vremii (de exemplu, *transcendentalismul, spiritismul* ș.a.). În secolul XX, apare în titlul unui studiu standard al gândirii politice, *Today's Isms* de William Ebenstein, publicat pentru prima dată în anii 1950 și care a avut vreo 11 ediții. Dicționarul Merriam-Webster a declarat în decembrie 2015 acest cuvânt **-ism** a fi Cuvântul anului. Un sufix este Cuvântul anului [20].

Este de remarcat că *-ismele* pot avea conotații comune, în funcție de câmpul lexico-semantic din care fac parte. Astfel, în limbajul politic, social-politic modern, multe *-isme* sunt marcate de o conotație negativă, în mare parte datorită studiilor cu această tematică, realizate de diverși specialiști – politologi, istorici, sociologi, precum și de autori specializați în materie de propagandă. În spațiul nostru a fost mult timp activă propaganda sovietică și postsovietică, prin intermediul căreia s-au difuzat și s-au vehiculat pe larg termeni ca *marxism, leninism, bolșevism, socialism, comunism, materialism, capitalism, imperialism* etc., care se considerau repere ale ideologiei comuniste și ale luptei cu dușmanii de clasă, iar astăzi au devenit simboluri ale propagandei și ale narativelor sovietice, rămase în culisele istoriei.

În contextul actualului război din Ucraina, apar în prim-plan termeni *-isme*, ca *nazism, fascism, ultranaționalism, separatism, militarism, totalitarism, șovinism, terorism*. De la acești termeni se formează derivate cu sufixul *-ist*: adjectiv *terorist* (care se referă la terorism, de teroare) și substantiv *terorist* (persoană care comite acțiuni bazate pe teroare; partizan, adept al terorismului). Substantivele și adjectivele derivate de la termenii de tip *-isme* sunt folosite pe larg în discursul propagandistic actual și apar cu regularitate în legătură cu războiul din Ucraina. Cf.: „Operațiunea politico-militară împotriva *naziștilor, ultranaționaliștilor și fasciștilor* în Ucraina s-a transformat într-un război în adevăratul sens al cuvântului pe care ni l-au declarat americanii, țările NATO și Europa unită”, a

declarat Ziuganov în discursul său rostit în Duma de Stat [21]; „Țările NATO conducătoare, pentru a-și atinge propriile obiective, susțin în toate *naționaliștii* extremi și *neonaziștii* din Ucraina” [22]; Președintele ucrainean Volodimir Zelenski a acuzat Rusia de „*terrorism energetic*” [23]; „Rusia se face vinovată de *terrorism geopolitic*”, a afirmat marți președintele Consiliului European... La rândul său, președintele Ucrainei Volodimir Zelenski a acuzat marți Rusia de practica-rea *terorismului de stat*” [24].

Există și multe alte particularități ale limbajului/comunicării, specifice descrierii evenimentelor actuale, iar studierea lor este necesară pentru a elucida metodele utilizate în scop de propagandă. În prezent, se vorbește mult despre *războiul hibrid*, în care dezinformarea, propaganda, știrile false și multe alte asemenea aspecte reprezintă elemente de bază. Toate aceste informații se realizează prin intermediul unui limbaj bine structurat și ajustat pentru obținerea rezultatelor scontate. Semnificațiile cele mai neașteptate ale unor cuvinte apar, în special, în textele cu caracter propagandistic, în care cuvintele capătă fie sensuri distorsionate, fie ajustate pentru exprimarea unor idei ce nu pot fi expuse direct. Apare astfel un adevărat limbaj esopic, ale cărui particularități trebuie să fie încă studiate.

BIBLIOGRAFIE

1. Stroia Armanda Ramona. Izotopii generatoare de clișee jurnalistice în contextul pandemiei de Covid-19: „patologii la modă” sau „cuvinte-oglină” ale realității psihosociale? [online] <https://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/12/A172/ro/pdf> (consultat: 20.08.2022).
2. Dicționar Enciclopedic Junior. Editura Cartier, 2005. 1728 p.
3. <https://brainly.ro/tema/1970996>
4. Enciu Valentina. Introducere în teoria literaturii. Curs universitar. Bălți, 2011. 152 p.
5. Matskevich V. Neravnaya bitva diskursa s narrativom [online] <http://fly-uni.org/stati/narrativom/> (consultat: 07.04.22).
6. <https://spotmedia.ro/stiri/politica/razboiul-din-ucraina-etapa-narativa-de-ce-conteaza-pentru-toti-ca-poves-tea-ucrainei-sa-castige-interviu> (consultat: 07.04.22).
7. <https://www.dw.com/ro/op%C8%9Bunile-lui-putin-pentru-rusia-spotmedia/a-61037032> (consultat: 07.03.22).
8. <https://spotmedia.ro/stiri/politica/razboiul-din-ucraina-etapa-narativa-de-ce-conteaza-pentru-toti-ca-poves-tea-ucrainei-sa-castige-interviu> (consultat: 07.04.22).
9. [https://moldova.europalibera.org/a/sentimente-na%C8%9Bionale-%C3%AEn-ucraina-\(un-potpuriu-narativ\)-blog-marius-stan-radio-europa-liber%C4%83/31718341.html](https://moldova.europalibera.org/a/sentimente-na%C8%9Bionale-%C3%AEn-ucraina-(un-potpuriu-narativ)-blog-marius-stan-radio-europa-liber%C4%83/31718341.html) (consultat: 07.04.22).
10. <https://romania.europalibera.org/a/propaganda-rusa-2022/32199253.html> (consultat: 02.01.2023).
11. <https://stopfals.md/ro/article/top-22-de-falsurile-anului-2022-180733> (consultat: 23.02.23).
12. <https://www.svoboda.org/a/29257729.html> (consultat: 08.04.22).
13. https://romania.representation.ec.europa.eu/news/douasprezece-mituri-demontate-despre-razboiul-rusiei-din-ucraina-2023-02-23_ro (consultat: 24.02.23).
14. <https://n4.md/putin-operatiunea-militara-speciala-din-ucraina-decurge-conform-planului-iar-obiectivele-sale-absolut-de-inteles-si-nobile-vor-fi-atinse/> (consultat: 15.04.22).
15. <https://romania.europalibera.org/a/operatiune-speciala-si-pace/31738468.html> (accesat 06.03.2022).
16. <https://www.ziarulnational.md/nicolae-negru-rusii-intre-spetoperatia-si-razboi/> (consultat: 04.04.2022).
17. <https://romania.europalibera.org/a/semnificatia-mesajului-lui-putin/31720804.html> (consultat: 25.02.2022).
18. <https://cersipamantromanesc.wordpress.com/2022/04/05/ria-novosti-agentia-de-propaganda-a-kremlinului-a-publicat-un-plan-despre-denzific> (consultat: 14.02.2023).
19. <https://newsmaker.md/ro/lavrov-justifica-actiunile-lui-putin-vrem-ca-poporul-ucrainei-sa-isi-poata-alege-ulterior-independent-viitorul/> (consultat: 27.02.2022).
20. <https://hmn.wiki/ro/-ism>
21. <https://www.ziarulnational.md/operatiunea-speciala-al-lui-putin-s-a-incheiat-inceputul-razboiului-kremlinul> (consultat: 17.09.2022).
22. <https://romania.europalibera.org/a/semnificatia-mesajului-lui-putin/31720804.html> (consultat: 03.02.2023).
23. <https://moldova.europalibera.org/a/ucraina-acuz%C4%83-rusia-de-terorism-energetic-/32115908.html> (consultat: 08.11.2022).
24. <https://moldova.europalibera.org/a/ucraina-acuz%C4%83-rusia-de-terorism-energetic-/32115908.html> (consultat: 18.02.2023).